

Sahilə Əsgər qızı Abbasova¹**İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİNDƏN İSTİFADƏ**

Azərbaycan dili fənni dörd məzmun xətti əsasında fəaliyyət göstərən integrativ anlayış ifadə edir. İbtidai siniflərdə onun məzmununda əlifba, oxu, dil və yazı (rabitisiz və rabitəli) vahidləri vardır. Bu fənnin kurikulum baxımından təlimi üçün əlaqə və vəhdət prinsipinə geniş yer verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Pədoqoji kurikulum Avropa təhsilindən əxz olunmuşdur. Ancaq onun Azərbaycan variantında fəaliyyət göstərən təhsil sistemi integrativlikdən ibarətdir. İntegrativlik isə fəndaxili və fənlərarası olur. Bu mənada deyirlər ki, pədoqoji kurikulumun başlıca cəhəti integrativ olmasıdır. Yəni bu da bütün anlayışları əlaqə və vəhdətdə öyrətmək klassik pədoqoji Yan Amos Komenskinin böyük didaktika nəzəriyyəsinə aparıb çıxardır.

İndi keçək məsələnin mahiyyətini. Mahiyyət isə folklorun ibtidai təhsilin Azərbaycan dili dərslərində qoyuluşu və onun necə tədris olunması ilə əlaqədardır. Eyni zamanda kurikulum dərslərində folklor nümunələri necə tədris olunur və qabaqçılıq təcrübədə uğurlar nələrəndən ibarətdir.

İbtidai təhsilin sonuncu pilləsində yəni dördüncü sinifdə folklor mətnləri ümumi hesabda 20% təşkil edir. Bu da az deyildir. Həmin mövzuların tədrisi əgər bugünlərlə əlaqələndirilmiş olsa bu şagirdlərin təhlilaparma və ümumiləşdirmə bacarığının inkişafında, eyni zamanda tərbiyəsində mühüm rol oynayır.

Bildiyimiz kimi ana dilindən fənn kurikulumuna görə Azərbaycan dili fənni mətn sintaksisi əsasında qurulur. Mətnlərin üzərində dinləyib-anlama və danışmağa qədər motivasiya qurulur və oxu təminləri keçirilir. Ənənəvi təlimdə bu cür texnologiyadan kütləvi şəkildə istifadə olunmurdu. Hazırda isə bu cəhət geniş bir sistemə çevrilmişdir. Azərbaycan dili dərslərində və metodik vəsaitlərində əsas və diqqət mətnləri müxtəlif janrlardan ibarət olur. Folklor materialları üstünlük təşkil edir. Onların da əksəriyyəti dastan və nağıllardan seçilir. Bu halda belədir. Ənənəvi dərslərdə isə tapmaca, atalar sözləri və məsəllər, öyüd nəsihətlər, laylalar, əzizləmələr və s. olardı. İndi bunlar, təəssüf ki, yox dərəcəsinə düşür. Bununla belə, nağıl və dastanlardan parçalar dominantlıq, yəni əksəriyyət təşkil edir. Folklor nümunələri öz mündərəcəsinə görə kiçiyə yaşlı məktəblilərin maraq dairəsində olan materiallardır. (1;2;3.)

Bildiyimiz kimi, klassik pədoqoqlar “Məlikməmmədin nağılı”, “Ağ atlı oğlan”, “Qoca və səyyah”, “Daşdəmirin nağılı” və s. kimi nümunələrdən parçalan təlim materialına çevirməyi məsləhət bilməmişlər. Bu da təlim materiallarının maraqlılığı prinsipinə əsasən qurulmuşdur. Böyük rus pədoqoqu K.D. Uşinskinin didaktik təlimində həm nağıllar və həm də onların əsasında şair və yazıçıların habelə pədoqoqların işləmələri şəklində yaratdığı əsərlər geniş yer tutur və həmçinin də öyrədilməsi tövsiyə edilir. Azərbaycan pədoqoqlarından Firudun bəy Köçərli folklor nümunələrinin oxu təlimi üçün əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmiş və belə əsərlərdə vətənpərvərlik hissələrinin insanpərvərlik duyğularının təsiredici gücündən danışmışdır. Məhz elə ana dilinə bu qədər yüksək əhəmiyyət verdiyinə görə onu öz dövrünün filosof alimləri **ana dili aşiqi** adlandırmışlar. F.B Köçərli böyük ədəbiyyat tarixi tədqiqatçı olduğu kimi, həm də öz dövründə Uşinski pədoqoji məktəbinin güdrətlı davamçısı sayılmışdır. İbtidai sinif müəllimləri Abdulla Şaiq, Süleyman Sani Axundov, Rəşid bəy Əfəndiyev kimi müqəddir pədoqoqlar uşaqlar üçün nağıllar yaratdıqlarını və dərslərində daxil etdiklərini yaxşı bilirlər. Ənənəvi təlim üzrə olan dərslərdə Məlikməmmədin nağılı uşaq marağına səbəb olan material kimi diqqəti cəlb edirdi. İndinin özündə də sinifdənəxaric oxu materialları içərisində Məlikməmməd, Simurq, Div obrazlarına dair tədqimatlar, dialoq, diskussiyalar şagirdlərin həvəslə qoşulduqları və təhlil edib, münasibət bildirdikləri obrazlardır. Qabaqçılıq təcrübədə biz bunların şahidi olmuşuq. Naxçıvan məktəblərində dərslərini müşahidə etdiyimiz müəllimlərdən Seyidova Şəbnəm (Culfə Bənanəyər kənd məktəbi); Əliyeva Türkanə (Babək şəhər 1 nömrəli məktəb), Vəliyeva Zəhranın (Naxçıvan şəhər 16 nömrəli məktəb və s.) folklor materiallarında motivasiya nümunələri, tədqiqat sualı və problemi müəyyənləşdirmək, müzakirə etmək, dialoq diskussiyasının inkişaf etdirici və tərbiyəedici fəzasına doğru irəliləmək metodikasının dərslərləyənələr tərəfindən yüksək qiymətləndirildiyinin şahidi olmuşuq. Müzakirələrdə Simurq çuşuna bugünkü xilaskar qəhrəmanlarla analoji müqayisədə verilən təhlillər müəllimlərin qabaqçılıq təcrübəçi olmaqlarından xəbər verir.

Məktəblərdə apardığımız çoxsaylı müşahidələr zamanı Naxçıvan şəhər 5 nömrəli məktəbdən Məmmədova Üliyyə və 17 sayılı məktəbdən Fərəcova Səmərqəndin folklor mətnlərinin əsasında maraqlı dialoq-diskussiyaya dəqiqələri keçirmələri diqqətimizdən kənar qalmır. Onların “Qoca və səyyah” nağılı üzrə müzakirələri kurikulum tələblərinə, yəni məzmun standartlarını optimal reallaşdırmağa ən yaxşı nümunə olur. Həmin dərslərdən bəzi fraqmental cəhətləri təqdim edək:

1) Mətnin qısa məzmunu haqqında:

“Bir qoca baliqçı çayın sahilində tozun-torpağın içindən bir qiymətli daş tapır və onu torbasına qoyur. Təsədüfən oradan keçən bir səyyah baliqçıdan bərk acıqlığı söyləyir və ona yemək vermesini xahiş edir. Baliqçı öz payını açıb səyyahın qabağına qoyanda həmin daşı da çıxarmış olur. Bu, səyyahın diqqətini özünə cəlb edir. Səyyah baliqçıdan həmin daşı da ona vermesini istəyir. Baliqçı bir an tərəddüt etmədən həmin daşı da səyyaha verir və səyyah çıxıb gedir. Ancaq az bir müddətdən sonra geri qayıdıb, baliqçıyı axtarıb tapır və həmin qiymətli daşı ona qaytarıb deyir: “Mənə bu qiymətli daş lazım deyil. Mənə bu qiymətli daşı sənə nəzərində əldə edənlər şey var ha, o, lazımdır. Mən sənədən onu istəyirəm – deyir. (Bax 3; s. 212).

2) Tədqiqat sualı: Sızca nəfs nədir?

3) Müzakirə: Baliqçının nəfsi ilə səyyahın nəfsi arasında hansı fərqlər var?

4) İki qrupa ayırmaq, sübutlu mühakimə keçirmək

5) Şagirdlərin təqdimatları

Birinci şagird: Qoca qiymətli daşı səyyaha verməli deyildi ikinci şagird: Elə adama o gərək, heç öz yemək payını verməyirdi. Üçüncü şagird: Səyyah o daşı istəməli idi. Dördüncü şagird: Qoca necə adam idi? Səyyah necə adam idi? Beşinci şagird: Səyyah əvvəl necə adam idi sonra necə adam oldu? Gəlin, qiymət verək.

Müəllimin nəzəriyyəsi: Müəllim diskussiyaya qarşır və belə bir sual verir: Sız payınızı tanımadığınız bir adama verərdinizmi? Kim verərdi, kim verməzdi? Bəs qiymətli daşı necə, kim verərdə, kim verməzdi? suallar ətrafında müzakirələrə start verilməlidir.

Cavablar qarşılaşdırılırsın, nəticələr ümumiləşdirilsin: Hər kəsin nəfsi olur, lakin bu öz dərəcəsinə olmalıdır. Nəfsi nisbətən az və ya normal insanlar şərəfli insanlar. Çünki belə insanların nəfsi ona təbidir. Müəllim deyir: insan nəfsinin qulu olmamalıdır. Bu adama şərəf götürməz. Səyyah səhvini başa düşürsə, onu bağışlamalı da olar. Bu ümumi suala qrup liderləri cavab verməlidir. Ancaq qrupla məsləhətlər aparıldıqdan sonra. İndi biz baliqçı olaş ya səyyah? Gəlin iki qrupa bölünək. baxaq görək, baliqçılar qrupu necə nəfərdir, səyyahlar qrupu necə nəfərdir? Baliqçılar əksəriyyət təşkil edir. Onlarda tərbiyəedici simptomları inkişaf edib. Sübutlu mühakimə bacarığı formalaşdırıb və s. Deməli, burada həm tərbiyəedici və həm də inkişafetdirici simptomlar güclənib. Odur ki, deyirik: Belə bir təcrübə interaktiv təfəkkür və integrativ nitq prosesi yaratmaq nümunəsidir. Kurikulum təhsilində dinləyib-anlama və danışma, habelə oxu məzmun xətlərinin pədoqoji əsası bu yolla araşdırılır, dərslərin tərbiyəedici aspektin gücləndirilməsi biza son nəticənin yüksək olduğunu göstərir.

Nəticələrimiz: Folklor materialına bugünkü tariximizdən analoji nümunələr axtarmalıyıq. “Koroğlu” dastanında qoç Koroğlu dastan qəhrəmanındır. Onun dəliləri mərd igidlərdir. Koroğlu bugünkü ordu komandanı, onun dəliləri Şuşanı azad edən əsgərlərimizdir. Deməli, Şuşa Cənlibel imiş. Onu yağılardan geri qaytarıdıq. Bu mübarizədə şahidlər verdik. Qazilər yitirdik. Azərbaycanın, o cümlədən Qarabağın şərəfli adını özünə qaytarıdıq. Budur folklorla interaktiv təlim. Budur integrativ nəticədən ibarət innovativ təcrübə. Təlim prosesi folklorla xəyalı arzuların həyata-dəki gerçəkliyə çevirməkdir. Təlim prosesi. Ədəbi nümunələrin tədrisini müasir problemlərimizin həllinə yönəldəndə həyatla əlaqə prinsipi gözlənilmişdir. Yeni Azərbaycan dilindən kurikulum təlimi tərbiyəedici rolunu daha da gücləndirir. Babək, Cəvansir, Koroğlu, Qaçaq Nəbi haqqında dastanları elə tədris etməliyik ki, gözümüzün qabağında millətin bir yumruq kimi birləşmək əzmi gəlib keçsin. Biza qəhrəmanlıq ruhumuzu özümüza qaytaran Polad Həşimov kimilər və azadlıq meydanında zəfər nümayiş gəlib keçsin. Bu dərslə üyrimizdə 50 milyonluq Azərbaycanın və böyük Türk dünyasının ürəyi vursun. Orada dostlarımız fərəhi igidlərimizin şərəfli işindən coşub çağlasın. Şuarlarımız da belə olsun: Qarabağ Azərbaycandır.

Hər bir dərstdən alınan təəssürat məhz belə olmalıdır: inkişafetdirici və tərbiyəedici.

Ədəbiyyat

1. Qurbanov V.T.: Cəfərova S.R. İbtidai siniflərdə folklor materiallarının öyrədilməsi metodikası. Bakı, 2000, 93 s.

2. Nəbiyeva Ş. Z. İbtidai siniflərdə folklor nümunələrinin tədrisi yolları avtorəf. Bakı 2004, 27 s.

3. Rafiq İsmayilov, Solmaz Abdullayeva, Xanım Qasıмова. Azərbaycan dili. (4-cü sinif). Müəllim üçün metodik vəsait. Bakı, Altun Kitab 2011, 240 s.

Açar sözlər: fənn kurikulumu, məzmun xətləri, nitq inkişafı, təfəkkür inkişafı, qarşılıqlı fəaliyyət, tədqiqat, gözlənilən nəticələr, ümumiləşdirici mərhələ

Ключевые слова: учебная программа, линии содержания, развитие речи, мышление, разработка, взаимодействие, презентация, ожидаемые результаты, этап обобщения

Keywords: subject curriculum, content lines, speech development, thinking development, interaction, presentation, expected results, best practices, generalization stage.

Xülasə

İntegrativ təlim dünənə bugünü simmetriyal əlaqədə göstərən və tarixi təcrübəyə əsaslanan pədoqoji prosesdir. Bugünkü Azərbaycan dili dərslərində folklor ədəbiyyatı həyatla əlaqə prinsipini təmin etməyə əsas verir. Folklor materialları içərisində həmcənən ən böyüyü dastanlar və nağıllardır. Bunların tədrisində müasir ruh biza deyir ki: Biz milli ruhlu yeni-yeni dastanlar yaradacağıq. Əslində zəfər dastanını Qarabağ müharibəsində onların özləri yapmışlar. Müasir dərslər bu cür düşüncəyə əsas verməlidir. Bu qabaqçılıq təcrübə pədoqoji ideyaları təmin etməlidir.

Резюме

Интегративное обучение - это педагогический процесс, который показывает симметричную связь между вчера и сегодня и основан на историческом опыте. Фольклорная литература на уроках азербайджанского языка сегодня является основой деяла обеспечения принципа связи с жизнью. Бытны и сказки - самые крупные фольклорные материалы. В их учении современный дух говорит нам: мы создадим новые эпосы с национальным духом. По сути, они сами сделали эпопею победы в Карабахской войне. Современный урок должен дать основу для такого мышления. Эта передовая практика должна давать педагогические идеи.

Summary

Integrative learning is a pedagogical process that demonstrates a symmetrical connection between yesterday and today and is based on historical experience. Folk literature in the lessons of the Azerbaijani language today is the main task of ensuring the principle of connection with life. Tales and fairy tales are the largest folklore materials. In their teachings the modern spirit tells us: we will create new epics with a national spirit. In fact, they themselves made the epic of victory in the Karabakh war. The modern lesson must give the basis for such thinking. This practice should give pedagogical ideas.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova

¹Naxçıvan Dövlət Universitetinin doktorantı